

5. Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми: В 3-х ч. Ч. 3: 3б. наук. праць за матеріалами доповідей між нар. науково-практичної конференції (21—23 травня). — Львів, 1998. — 336 с.

6. *Сігайов А. О.* Концептуальні особливості деяких моделей монетарного трансмісійного механізму // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. Вип. 2 (21) / Наук. ред. І. К. Бондар. — К., 2003. — 109 с.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2006

УДК 341.232

Т. О. Стеценко, канд. екон. наук, доц.,
КНЕУ імені Вадима Гетьмана,
К. К. Ковтун-Стеценко

РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

В статті розглянуто основні проблеми, що стоять перед місцевим самоврядуванням на сучасному етапі розвитку України як демократичної держави.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: місцеве самоврядування, територіальна громада, демократія, економічна демократія.

Стратегія розвитку України, як демократичної держави, ні у кого сьогодні не викликає заперечення. Але уявлення про демократію у суспільному розвитку як правило полягає не у власній активній участі конкретної особи у політичному та економічному житті країни, а у відповідальності тих, кого вибрали у владу, тобто кому делегували свої повноваження, саме від них (держави, керівників, управлінців тощо) громадяни очікують справдження своїх сподівань.

Уперше поняття демократії, що дослівно означає «влада народу» з'явилося ще в античних філософів. У сучасній літературі воно зустрічається у двох значеннях:

перше, як форма устрою і функціонування якоїсь організації, що заснована на рівноправності осіб, що входять до неї (виробнича, профспілкова, внутрішньопартійна демократія);

друге, як форма державно-політичного устрою.

Другому розумінню поняття демократії, яке характерне власно для політології, характерні наступні ознаки:

— визнання народного суверенітету, волі більшості народу в якості джерела державної влади;

- установлення і дотримання прав і свобод громадян, їх рівноправ'я, можливості управляти процесами суспільного життя;
- виборність основних державних органів;
- верховенство закону.

Побудова демократичної держави передбачає поєднання ефективного розвитку економіки з її соціальною спрямованістю, що приведе до зростання добробуту всього суспільства, є не можливою без розвитку її демократичних інститутів. Визначені Конституцією і законами України права і свободи людини, як то: свобода слова, преси, совісті, зібрань, створення суспільних об'єднань, економічної ініціативи, право приватної власності та інші так і залишаються не реалізованими, якщо не буде забезпечено рівноправної участі всіх громадян в управлінні справами суспільства, забезпеченості їх інтересів при реалізації державної політики та планів. Відчуження суспільства від визначення цілей і прийняття рішень, щодо подальшого соціально-економічного розвитку держави приведе до закріплення панування «олігархічної» моделі розвитку держави, яка знищує принципи рівноправності громадян та їх демократичні свободи [1, с. 9].

Можна визначити кілька передумов розвитку демократичного суспільства, так, найважливішою є наявність ринкової, конкурентної економіки, яка перешкоджає концентрації влади в одних руках, чи одній групі суспільства і забезпечує певну особисту самостійність.

Однією з важливих економічних передумов демократії є відносно високий рівень індустріального розвитку. За цим показником демократичні країни значно випереджують авторитарні і тоталітарні держави. Але говорити про наявність такого безпосереднього зв'язку є недоцільним, оскільки є приклади, коли авторитаризм, навіть, приводив до прискореного економічного розвитку країни (Південна Корея, Чілі).

Наступною передумовою демократії є високий рівень урбанізації країни. Населення крупних міст демонструють більше бажання жити у демократичному суспільстві, ніж сільське населення, яке є більш консервативним і схильним до традиційних форм правління.

Також не слід забувати, що розвитку демократії сприяє відносно високий рівень добробуту громадян, що згладжує суперечності, викликані соціальною нерівністю, скорочує можливість виникнення політичних конфліктів, які можна вирішувати за допомогою демократичних інститутів і методів.

Якщо говорити про Україну, то вона є індустріальною державою з елементами постіндустріального суспільства, яка характеризується високим рівнем урбанізації. В Україні 445 міст, з них

11, населення яких перевищує 500 тис. чоловік, у тому числі 5 міст з населенням понад 1 млн (Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Донецьк). Є міста, населення яких перевищило 500 тис.: Луганськ, Кривий Ріг, Маріуполь, Запоріжжя, Львів, Миколаїв.

Показники концентрації населення в містах і кількість міст є дуже важливими для характеристики економічного розвитку країни. Для порівняння: Великобританія — населення 57 млн чол., кількість міст з населенням понад 500 тис. — 16 (слід зауважити, що це найстаріша держава класичного капіталізму); ФРН — 6; Туреччина — 4; США — населення 250 млн — 74 міста; в Китаї, де населення 1,5 млрд — таких міст 63. Щодо високого рівня добробуту населення, то тут є багато проблем. Україна характеризується нерівномірністю економічного розвитку за регіонами, що приводить і до розшарування доходів населення. Надто різняться доходи населення, наприклад, у столичному регіоні і Тернопільській чи Чернігівській областях.

Для протистояння такій ситуації слід звернутися до концепції економічної демократії, яка передбачає систему суспільних відносин, що ґрунтується на безпосередній участі більшості громадян у процесі прийняття та реалізації рішень у галузі економіки, забезпеченні їх економічних інтересів. Слід зауважити, що без утвердження економічної демократії неможливою є і реальна політична демократія, яка означає масову дію, спрямовану як на захист внутрішньої і зовнішньої політики держави, політичних партій, політичних лідерів тощо, так і проти неї [2, с. 47].

Головною перепорою у ствердженні економічної демократії є концентрація економічної влади в руках олігархічних груп при відсутності демократичного контролю. Монополізація економічної влади може здійснюватися у різних формах: у вигляді концентрації повноважень у руках державної бюрократії, або у формі монополії не багатьох економічно сильних груп і ліквідації конкуренції. За монополізацією економічної влади Україна займає негативно передове місце серед країн світу.

Наявність економічної демократії передбачає поєднання приватної, колективної і суспільної власності; особистої ініціативи та діяльності держави; конкуренції та суспільного регулювання; свободи приватного підприємництва та суспільного контролю над ним; співучасті в управлінні та самоврядування. Жоден з названих елементів не є самоціллю, але, як доводить міжнародний та історичний досвід, саме місцеве самоврядування є важливим фактором для ствердження як політичної, так і економічної демократії в суспільстві.

Сучасний розвиток місцевого самоврядування в Європі відбувається згідно з Європейською Хартією місцевого самоврядування, яка визначає його концепцію наступним чином: право і реальна можливість органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою державних справ, під власну відповідальність і в інтересах місцевого населення. Основними засадами місцевого самоврядування є:

— місцеве самоврядування є однією з головних підвалин будь-якого демократичного режиму;

— право громадян на участь в управлінні державними справами найбільш повно може здійснюватися саме на місцевому рівні;

— існування місцевого самоврядування, наділеного реальними функціями, може забезпечити ефективне і близьке до громадян управління;

— необхідність існування місцевого самоврядування, яке має на меті створення на демократичній основі керівні органи і широку автономію щодо своїх функцій, а також ресурси, необхідні для їх виконання [3].

Місцеве самоврядування в Україні — це гарантоване державою право та реальна можливість територіальної громади самостійно (або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування) вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Система місцевого самоврядування в Україні складається з наступних елементів:

— сільські, селищні, міські Ради депутатів та їх органи (виконавчі комітети, постійні та інші комісії),

— інші форми територіальної самоорганізації громадян, а саме: громадські комітети і ради мікрорайонів; житлових комплексів; домові, вуличні, квартальні та інші комітети;

— форми безпосереднього волевиявлення населення — місцеві референдуми, загальні збори громадян [4].

Розвиток місцевого самоврядування в Україні розпочався з 1991 року, тобто з року проголошення незалежності, і на протязі всього подальшого часу воно реформувалось і продовжує реформуватись. Так у Законі про місцеві Ради народних депутатів і місцеве самоврядування від 7.12.90. р. Ради закріплювались як державні органи місцевого самоврядування і фактично до введення інституту Представників Президента України (1992 р.) органи місцевого самоврядування були складовою частиною державного апарату. Тільки з введенням цього інституту поча-

лося роздержавлення Рад, вони стають реальними органами місцевого самоврядування.

Вже в другому Законі «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 26.03.92 р. закріплюється поєднання в діяльності органів місцевого самоврядування місцевого самоврядування елементів самостійності та державності, що найбільш відповідає українській політичній традиції.

І нарешті в останньому Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.97 р. це положення остаточно закріплюється, посилюючи владу муніципалітетів.

Сьогодні знову постає вимога до вдосконалення системи місцевого самоврядування у зв'язку з проведенням адміністративної реформи та необхідністю проведення територіальної реформи.

Основною ланкою місцевого самоврядування, яка потребує зміцнення в умовах адміністративної реформи, є територіальна громада, тобто об'єднання жителів міста, міського району, села, кількох сіл, селища, ознаками якої є:

- усвідомлення її членами своєї єдності та приналежності до єдиного співтовариства;
- корпоративна основа діяльності членів громади;
- взаємозалежність суб'єктів і співтовариств територіальної громади;
- розподіл праці між членами територіальної громади.

Як видно, саме на рівні місцевого самоврядування, при активній участі територіальної громади, можливим є поєднання інтересів держави (влади) та суспільства (народу). Але територіальна громада все ще не отримала статусу юридичної особи, тобто незважаючи на визнання за територіальною громадою первинного суб'єкта місцевого самоврядування, досі не визначена її правова основа. Такий стан, звичайно, перешкоджає організації різноманітних інститутів, важливу роль у діяльності яких відіграла б саме територіальна громада.

На сучасний стан місцевого самоврядування впливає поширення відносин вільного ринку і конкуренції та концентрація на людині як споживачеві різноманітних благ, у тому числі послуг держави. Зараз поняття демократії увібрало в себе й ліберальну ідею, основною її проблемою у великих країнах є забезпечення рівноваги між вимогами проводити політику відповідно до єдиних критеріїв та необхідністю виражати інтереси різних груп. Уряд будь-якої країни прагне до єдності нації, розвиваючи ідею

національної ідентичності й надаючи послуги всьому населенню за єдиними стандартами. В той же час необхідно враховувати локальні відмінності в соціально-економічних, культурних, географічних, демографічних та інших характеристиках і сприяти їхньому розвитку. Розвиток ринкових відносин і потреба оперативного управління спричинили значні зрушення у розподілі владних повноважень у всіх розвинутих державах. Як результат — передача частини повноважень від парламенту урядові, а повноважень уряду — органам місцевого управління і самоврядування. На перший план висувається ефективність діяльності держави і застосовується принцип відповідності даному рівню влади певного рівня відповідальності: будь-яка функція, що може бути ефективно виконана на більш низькому рівні, має бути передана на цей рівень. Уряд визнає автономію місцевих органів влади, але в той же час встановлює над ними певний контроль, особливо над сукупними суспільними витратами та наданням послуг загальнодержавного значення. У більшості країн Європи визнається також принцип загальної компетенції, що полягає в наданні місцевій владі права здійснювати будь-яку діяльність в інтересах місцевої громади в межах діяльності, дозволеної законом. Таким чином, місцеві органи менш пов'язані правилами і є більш гнучкими — потенційно більш схильними до інновацій, впровадження яких у державному масштабі або через вертикаль органів виконавчої влади забере набагато більше часу і коштів.

Для вирішення проблем, пов'язаних з місцевим управлінням, застосовується децентралізація державної влади, тобто передача або делегування державно-владних повноважень від центрального уряду до недержавних організацій, органів місцевого управління і самоврядування.

Розвиток демократичної держави, на наш погляд, має спиратися на єдність держави і місцевого самоврядування. Тобто місцеве самоврядування не повинно бути осторонь від завдань державного будівництва, державних потреб і за межею контролю з боку держави. Але сучасний стан самоврядування не відповідає потребам демократичного суспільства. Недосконалість законодавчої бази щодо діяльності місцевого самоврядування в Україні, а саме ролі та місця територіальної громади приводить до звуження власно функцій і можливостей їх виконання, що в результаті негативно відображається як на розвитку конкретних регіонів (ще більшої диференціації їх соціально-економічного розвитку), отже, і держави в цілому.

Література

1. Економічна демократія та розвиток місцевого самоврядування в Україні: Наук. ст. / За ред. Я. А. Жаліла. — К.: НІСД, 2003. — С. 9.
2. Политологический словарь: Сост: Григорян Р. Г., Когтева А. А. и др. — К.: ИнноЦентр, 1991. — С. 47.
3. Европейская Хартия о местном самоуправлении. — СЕ, 1985.
4. Конституція України / Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2006

УДК 631.15

М. Г. Шульський, канд. екон. наук,
Львівська національна академія
ветеринарної медицини ім. С. З. Гжицького

ГОСПОДАРСТВА НАСЕЛЕННЯ: ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ

Висвітлено проблемні питання функціонування та розвитку сільських домогосподарств як основного виду малих господарських формувань з виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. На прикладі Львівської області показано процес становлення домогосподарств населення на селі протягом 1990—2004 років. Зроблено висновки щодо подальших напрямків розвитку сільських домогосподарств у Львівській області і Україні загалом.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: господарства, сільське господарство, населення.

Специфічними особливостями проведення аграрної реформи в Україні в кінці ХХ століття було те, що процеси реформування супроводжувалися прискореною трансформацією, а інколи і руйнацією великих організаційно-господарських структур, з одного боку та створенням нових і розширенням існуючих малих форм господарювання. Ряд вчених вважають, що «у сільському господарстві малими вважаються фермерські господарства, приватні підприємства, селянські підприємства (які є юридичною особою), якщо середньорічна чисельність працівників не перевищує 50 осіб» [1, с. 39]. Такі твердження співзвучні із основними положеннями Закону України «Про підприємства», в якому відмічено: «До малих підприємств належать новостворювані та діючі підприємства».